

Mauritshuis
Den Haag

Gezicht op kasteel Bentheim

Jacob van Ruisdael (Haarlem 1628/29–1682 Amsterdam)

Ca. 1652-1654. Olieverf op paneel, 52 x 67,8 cm.

Gesigneerd links onder: *Jv Ruisdael*

Herkomst: aangekocht bij Noortman Master Paintings, Maastricht, 2005.

De verzameling schilderijen in het Mauritshuis is een van de oudste in Nederlands openbaar bezit. De kern wordt gevormd door de collecties van de Hollandse stadhouders, de prinsen van Oranje. De ouderdom van de collectie weerspiegelt zich in haar samenstelling. De smaak van de 18de-eeuwse stadhouders ging uit naar zonnige, zonovergoten Italiaanse landschappen en niet naar voorstellingen van het groene Hollandse laagland. In de stadhouderlijke schilderijenverzameling bevond zich geen enkel werk van bekende landschapschilders als Jacob van Ruisdael, Meindert Hobbema, Philips Koninck, Salomon van Ruysdael of Jan van Goyen. Voor wat Jacob van Ruisdael betreft werd deze lacune in 1827 deels opgevuld door de verwerving van zijn magnifieke *Gezicht op Haarlem met bleekvelden*, aangekocht met steun van koning Willem I. Wat nog ontbrak was een voorbeeld van het monumentale aspect van Van Ruisdaels werk, dat zo kenmerkend is voor de periode die we de 'klassieke fase' in de Hollandse landschapschilderkunst noemen. Met de verwerving van Van Ruisdaels *Gezicht op kasteel Bentheim* is een meesterwerk van de schilder uit een cruciaal moment in zijn ontwikkeling teruggekeerd naar Nederland.

Gezicht op kasteel Bentheim kon worden aangekocht met steun van de Staat der Nederlanden, het Ministerie van OCW, de Stichting Nationaal Fonds Kunstbezit, de BankGiro Loterij, de Stichting Vrienden van het Mauritshuis, de Vereniging Rembrandt (mede dankzij het Prins Bernhard Cultuurfonds), Noortman Master Paintings, de Stichting VSB fonds, de heer H.B. van der Ven, ING Groep en de Mondriaan Stichting.

MEESTERWERK

Het nieuw verworven schilderij dat dankzij brede steun voor het museum kon worden verworven, was tot voor kort slechts bij weinigen bekend. Het veroorzaakte een kleine sensatie onder liefhebbers toen het in 2001 voor het eerst met een afbeelding werd gepubliceerd door de grote Van Ruisdael-kenner Seymour Slive in diens monografie over de schilder. Jacob van Ruisdael was afkomstig uit een familie van kunstenaars. Zowel zijn vader Isaack (1599-1677) als zijn oom Salomon (1600/3-1670) waren beide schilder. Salomon signeerde zijn schilderijen stevast met 'Ruysdael', maar de jonge Jacob gebruikte daarentegen de spelling 'Ruisdael', waarschijnlijk om zich van zijn productieve oom te onderscheiden.

Jacob van Ruisdael, in 1628 of 1629 in Haarlem geboren, zal eerst door zijn vader zijn opgeleid en mogelijk daarna door zijn oom Salomon. Zijn vroegst gedateerde werk draagt het jaartal 1646. Na 1653 zijn er geen gedateerde werken aanwijsbaar, uitgezonderd enkele schilderijen uit de jaren 1660 waarvan het laatste cijfer van het jaartal niet meer leesbaar is. Omstreeks 1656 vestigde

Jacob van Ruisdael zich in Amsterdam, waar hij volgens kunstenaarsbiograaf Houbraken tevens als arts werkzaam was. In 1659 werd Jacob ingeschreven als poorter van Amsterdam, waar hij eerst in de Kalverstraat woonde en later aan de zuidzijde van de Dam. In zijn Amsterdamse periode liet hij zich inspireren door Allaert van Everdingen (1621-1675), die veel succes oogstte met schilderijen waarop watervallen het hoofdmotief vormen. Van Ruisdael stierf in 1682, vermoedelijk in Amsterdam, maar werd begraven in Haarlem. Zijn enige gedocumenteerde leerling was Meindert Hobbema; daarnaast telde hij talrijke navolgers.

COMPOSITIE

Van Ruisdaels *Gezicht op kasteel Bentheim* toont het kasteel vanuit het noordwesten. In het midden van het complex – het bevindt zich ongeveer 10 kilometer over de grens bij Oldenzaal – zien we de Kronenburg waarin de belangrijkste woonvertrekken waren gevestigd. Geheel links is de toren van de kasteelkerk zichtbaar, terwijl aan de rechterzijde nog juist een deel van de spits van de grote

Gezicht op kasteel Bentheim

Jacob van Ruisdael
(1628/29 - 1682)
1653. Olieverf op doek,
111,5 x 144 cm
NATIONAL GALLERY OF
IRELAND, DUBLIN

Foto van kasteel Bentheim
1980. FOTO-ARCHIEF
MAURITSHUIS, DEN HAAG

kasteeltoren boven de muren uitsteekt. Aan de voet van de noordwestelijke hoek van het kasteel is duidelijk de ongebruikelijke zandstenen formatie te zien die traditioneel het Duivelskussen of de Rots van Drusus wordt genoemd. Schuin daaronder ligt een voor de streek karakteristieke vakwerkboerderij. Van Ruisdael heeft het struikgewas in de voorgrond gemodelleerd door de verf dik op te brengen. De vele gradaties donkergroen harmoniëren prachtig met de aardkleuren van het kasteel, terwijl de in lichter groen weergegeven en met dunnere streken ge-

schilderde heuvels in de verte de voorstelling afsluiten. De voor Van Ruisdael zo karakteristieke wolkenlucht, met de donkere gedeelten juist boven het kasteel, draagt in sterke mate bij aan de dramatische werking van het schilderij. De verschillende zonverlichte plekken op de kasteelmuren en in het landschap verlevendigen de voorstelling.

Op de aanwinst is kasteel Bentheim op de top van een berg gesitueerd zoals we dat ook zien op andere, verwante composities van de schilder. Zeer indrukwekkend is het monumentale doek met kasteel Bentheim dat Van Ruisdael in 1653 voltooide en dat zich sinds 1987 in de National Gallery of Ireland bevindt. Menig bezoeker aan Bentheim zal met grote verbazing constateren dat de berg die Van Ruisdael op zijn schilderijen heeft weergegeven in werkelijkheid niet meer is dan een bescheiden heuvel. Het kasteel blijkt zich nauwelijks te verheffen boven de daken en bomen van het omringende stadje. Jacob van Ruisdael heeft de situatie die hij aantroef in Bentheim op het nieuw verworven schilderij en op verwante voorstellingen doelbewust gemanipuleerd. Het kasteel heeft hij vrij waarheidsgetrouw weergegeven, maar door een extreem laag

gezichtspunt voor zijn compositie te kiezen, heeft hij de indruk gewekt dat het kasteel op een echte berg is gelegen. Hierdoor verleende hij de voorstelling, ondanks het bescheiden formaat, een opvallende monumentaliteit. Bij geen van de Bentheim-voorstellingen heeft de schilder dit zo succesvol doorgevoerd als op de hier gepresenteerde aanwinst. De compositie heeft daarmee een dramatiek verkregen die door geen van die andere voorstellingen in de reeks wordt geëvenaard. Deze geslaagde manipulatie van de werkelijkheid zou een sleutelement in het werk van Van Ruisdael worden. Hij combineerde deze werkwijze meestal met een vrij exacte weergave van de gebouwen of bouwsels zelf. Zo slaagde hij er in onderwerpen die op zichzelf weinig imposant zijn, zoals watermolens of kustbakens, een monumentaal karakter te geven.

ZWERFJAAR

De aanwinst kan op stilistische gronden omstreeks 1652-1654 worden gedateerd. Aangenomen wordt dat de nog jonge Jacob van Ruisdael zichzelf in 1650 een 'Wanderjahr' gunde. Vanuit zijn geboortestad Haarlem reisde hij in gezelschap van zijn stadsgenoot Nicolaes Berchem (1620-1683) naar het Nederlands-Duitse grensgebied om inspiratie op te doen en motieven te zoeken voor zijn landschappen. Op basis van tekeningen en schilderijen van de twee kunstenaars kan worden vastgesteld dat zij onder meer Rhenen, Ootmarsum, enkele Twentse watermolens en Burgsteinfurt bezochten. Tijdens deze reis bezochten zij ook kasteel Bentheim, net over de grens in Westfalen. Het kasteel moet grote indruk op Van Ruisdael hebben gemaakt aangezien hij het minstens twaalf keer als hoofdmotief zou kiezen voor zijn schilderijen, terwijl het minder prominent ook op een klein aantal andere voorstellingen aanwezig is. Helaas zijn de tekeningen of schetsen die Van Ruisdael ter plekke vanuit verschillende richtingen van het kasteel gemaakt moet hebben, niet bewaard gebleven. Van zijn reisgenoot Berchem is wel een 1650 gedateerde tekening bekend die kasteel Bentheim laat zien vanuit ongeveer dezelfde richting als op ons schilderij. Op twee schilderijen uit 1656 gaf Berchem het kasteel op de achtergrond weer.

Al een jaar na zijn reis, in 1651, verwerkte Van Ruisdael zijn indrukken voor het eerst in een schilderij. Hij koos daarvoor een standpunt op enkele kilometers afstand van het kasteel, waardoor de nadruk ligt op de zandweg die door het bos naar het kasteel voert. Twee jaar later ontstond het al eerder genoemde schilderij in Dublin dat beslissend zou zijn voor zijn verdere verwerking van

Gezicht op Haarlem
met bleekvelden
Jacob van Ruisdael
(1628/29-1682)
1670-1675. Olieverf op
doek, 69 x 53,3 cm
MAURITSHUIS, DEN HAAG

het thema. Bij dit grote doek koos hij zijn gezichtspunt veel dichterbij het kasteel en plaatste hij het gebouw op de top van een aanzienlijke heuvel. De overige voorstellingen met kasteel Bentheim die Van Ruisdael in zijn verdere loopbaan vervaardigde, zijn variaties op dit thema. Ze behoren niet alleen tot zijn bekendste en meest geliefde schilderijen maar zij hebben ook een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de Hollandse landschapschilderkunst van de Gouden Eeuw.

KLASSIEKE PERIODE

De Hollandse landschapschilderkunst in de jaren vóór 1650 werd onder meer bepaald door een ingetogen kleurenpalet en staat daarom bekend als de 'tonale' periode. De bekendste vertegenwoordiger van deze fase was Jan van Goyen (1596-1656). Omstreeks 1650 vond er een ontwikkeling plaats die het karakter van de landschapschilderkunst volledig veranderde. De meest toonaangevende schilders uit deze periode waren Aelbert Cuyp (1620-1691) met zijn zonnige rivierlandschappen, Philips Koninck (1619-1688) met zijn weidse panorama's, Meindert Hobbema (1638-1709) met zijn boslandschappen en

bovenal Jacob van Ruisdael. Kenmerkend voor de nieuwe fase in de schilderkunst zijn het dikwijls dramatische karakter van de voorstellingen, een tendens naar grotere formaten, de toepassing van sterkere kleurcontrasten en een atmosferische helderheid. Deze fase in de landschapschilderkunst, die ruwweg de jaren van 1650 tot 1665 beslaat, staat bekend als de 'klassieke periode'. Juist deze periode was lange tijd niet goed vertegenwoordigd in het Mauritshuis. Met de aankoop van het omstreeks 1665 te dateren *Boslandschap met boerenhoeven* van Hobbema in 1994 – eveneens met steun van de Vereniging Rembrandt – en *Gezicht op kasteel Bentheim* door Van Ruisdael is deze lacune nu grotendeels opgevuld. Laatstgenoemd schilderij toont de jonge kunstenaar op een cruciaal moment in zijn carrière. De vernieuwing die hij met dit soort voorstellingen introduceerde, beïnvloedde in hoge mate de landschapschilderkunst van de daaropvolgende decennia. Van Ruisdaels *Gezicht op kasteel Bentheim* is dan ook een belangrijke aanwinst voor de 'Collectie Nederland' ♦

Frederik J. Duparc
Directeur Mauritshuis, Den Haag